

A feudális szétagolódás Magyarországon

Kristó Gyula kötete

Jó néhány esztendő elteltén az iskolapadban, nem keveset hallottam a feudális anarchiáról. Kristó Gyula elemzésével megismerkedvén, rá kellett döbbnem, nem azt tudom, ami a lényeges. Pontosabban: nem a fontosat tanították meg nekem. A *feudális szétagolódás Magyarországon* az összefüggések könyve, a bizonyított kapcsolódásoké, s ez önmagában se kevés.

Kétségtelen, nem vehető egy kalap alá az oktatás és a tudományos vizsgálódás. Nincsenek egy szinten, ám annyi megkövetelhető, hogy a *tananyagban* nyoma legyen mindannak, amit a *kutatómunka* hoz felszínre. Kristó nem elszigetelten elemzi az anarchia magyarországi vonatkozásait. Elhelyezi őket az egykori Európában. Az anarchia tendenciája és gyakorlata más európai országokhoz hasonlóan jelentkezett nálunk, s a szétagolódást ugyanazok a tendencia erejével ható törvényszerűségek töltötték meg tartalommal és étellel, mint másutt a kontinensen.

Kristó bizonyítékai közül hadd emeljem ki a *különuralmak formáira* vonatkozó elemzését. E szerint a kőr Európájában voltak államok, amelyekben a részuralom csak az uralkodó *dinasztia tagjait* illette meg. Klasszikus példája ennek Oroszország, a Rurikok révén, vagy a Meroving-kori frank állam, amelyben, ahogy az elnevezés sugallja, a Merovingok vitték a primét. A második csoportba azok a kormányzati formák tartoznak, ahol *magánosok*, a közhatalom jogi birtokosaitól családi eredet szerint független előkelők a részállamok vezetői. Itt Franciaország és Németország esete a jellemző. A harmadik körbe tartozóknál a *dinasztikus és a dinasztiktól független vezetésű különkormányzat egyaránt* előfordul. Ennél a *vegyes* típusnál Lengyelország és Csehország említhető meg.

A fejlődésnek az volt a *tendenciája*, hogy a dinasztikus irányítástól haladtunk a dinasztiktól független, magánjellegű vezetés felé. Magyarországon sincs ez másképpen. A királyi hercegségek rendszere rövid ideig tartó fénykorát a XIII. század hatvanas éveiben élte, ettől kezdődően az intézmény *agortájának* az időszaka következik. A hanyatlás, majd az elhalás oka korántsem a hercegek számának csökkenésében vagy abban keresendő, hogy a hercegségek képtelenek voltak ellátni korábbi állami funkcióikat, a belső és a külső elnyomást. Az indok: a nagybirtokosság, elsősorban a világi előkelők megnövekedett ereje. A nagybirtokosság, amely a hatalomra vágyó hercegekkel együtt létrehozta és élte a dukátusokat, az 1270-es esztendőktől kezdődően megvonta támogatását a királyi hercegségektől. A dukátusok rendszerének elhalása tulajdonképpen a *királyi birtok domináló szerepének elvesztésével* kapcsolatos, azaz az igénnyel összefüggésben, hogy a világi nagybirtokosság *önállóan* lépjen a különkormányzat, a tartományurasság megvalósításának, kiépítésének az útjára.

A XIII. század végén Károly Róbert megsemmisítette a különuralmak rendszerét s utána nem beszélhetünk e rendszer feltámadásáról. A XV. századi oligarchák számos ponton és területen *ugyanarra* törekedtek, mint a XIV. század elejének tartományurái (birtokkoncentráció, különféle felségjogoknak, a pénzverés kiváltságának, a főkegyúri jognak kivívása). Hatalmuk *abszolút* mértékben nem csak elérte, hanem meg is haladta elődeikét, *relative* viszont tetemesen elmaradt tőle: a királyi hatalma jóval nagyobb az övéknél, az állam irányításában, a külpolitika vitelében való részeseedésük mértéke csökkent.

1300 táján a tartományurak hatalmának alapja *ezért* természetesen a *magánbirtok*. Mályusz

Elemér az immunitást tekintette alapnak, Kristó véleménye szerint viszont emez csupán következménye annak. Tartományúr csak az lehetett, aki önálló hűbéri piramis élén állt, s sem személye, sem a tőle kiinduló függőségi rendszer másik hűbéri láncolatába nem tagozódott bele. Szolgálati kötelezettség szálai legfeljebb a királyhoz kötötték őt, de egyetlen más főúrhoz sem. S van még egy harmadik ismérve is. A tartományúr szemben áll politikailag, sőt többnyire katonailag, fegyveresen is a királlyal, aki hatalmát amazének rovására próbálja megerősíteni és kiterjeszteni.

Tizenegy oligarchát sorol Kristó a XIII—XIV. század fordulójának magyarországi tartományurái közé. A XIII. század első felében még erősen mondható nemzeti szálak az évtizedek múltjával elvesztek, s a tartományurasság *családi* és nem nemzeti alapon jött létre.

Mi volt az oka a tartományúri rendszer bukásának? Első helyen a *gazdaságiakat* említi a szerző. Az áruteremtés, a pénzgazdálkodás, a kereskedelem és a városi fejlődés kikezdte és felőrölte a különuralmi rendszer alapját:

a természeti gazdálkodást azt a gazdálkodási szisztémát, amely „a juhot nem táplálta, csak szüntelenül nyírni és fejteni akarta”. *Társadalmilag* két lényeges dolog játszott szerepet: a király vezette széles *egységfront* megszerveződése az *oligarchák ellen* és vele párhuzamosan a tartományúri hatalom *közneemesi bázisának ingatagsága*.

Az okok harmadik csoportja *politikai* természetű. A tartományurasságok nem fogtak össze, mindegyikük magát igyekezett erős, független állammá szervezni, hol a királyt, hol az egyházat, hol éppen a szomszédos tartományurat tekintették első számú ellenfelüknek. S ami talán a legfőbb: az anarchikus viszonyok miatt a tartományúri hatalom *képtelen* volt eleget tenni *osztálynyomó* és az osztályrendet maradéktalanul biztosító állami funkciójának.

Anarchikus jelenségek ugyan előadódhattak később is, de a feudális anarchia néven ismert magánhatalmi uralmi formának az említett okok folytán a XIV. század elején el kellett enyésznie és végképp meg is semmisült. (*Akadémiai*)

Malonyai Péter

A középkori magyar város

Granasztói György kismonográfiája

A közkezdelt *Magyar historia*-sorozat műtáji hagyományaitól eltérő kötetet írt Granasztói György. Nem egyetlen eseménnyel, korszakkal foglalkozik tanulmányában, hanem látszatra településtörténeti kiindulásból *általános kultúratorténeti munkát* ad olvasója kezébe.

A kötet nagyobbik részében fejlődésrajzok követik egymást, majd a szerző a *kezelt* állapot alapján helyzetképekben írja le, milyen volt a XIV—XV. századi magyarországi városok gazdasága és társadalmi tagozódása. Elsősorban azt kell kutatnunk — írja bevezetésében —, hogyan alakult városainkban az *anyagi javak* termelése, elosztása, felhasználása, milyen hatalmi-politikai kapcsolatok fűzték a városlakókat egymáshoz, s milyen *hasonlóságok és eltérések* mutatkoztak más nyugati- és kelet-európai városokhoz képest. Ami a fejlődés vonulatát illeti, a magyar várostörténet első nagy *fordulópontjának* a XIV. század elejét tekintii, mert ekkorra jött létre a továbbiakban évszázadokig változatlan városhálózat, kialakultak a városi élet keretei. A megelőző, XII—XIII. századi gyors változásokban sorsdöntő szerepe volt királyaink városalapító tevékenységének, amely elsősorban telepítő és védelmi jellegű volt. „A magyar városok a középkor folyamán nem vonzódtak nagy néptömegeket,

a hálózat megszületése után hamar, még a XIV. században létrejön az egyes városok térbeli kerete, gazdasági szerkezetük, lélekszámuk pedig lényegesen nem ingadozott. A továbbiakban, részben e kristályosodási folyamattal is párhuzamosan, a minőségi változás már a városokon *belül* uralmi viszonyokban, valamint a város és a külvilág közti kapcsolatokban következett be.”

Granasztói György bemutatja a középkori európai városok típusait, keletkezésük módozatait, fejlődésük főbb irányait, s ebbe a rendszerbe helyezi be a magyarországi városokat. Kismonográfiájában *több tudományág módszereit* felhasználja, a településtörténet, a gazdaság-, az ipar- és a művelődéstörténet eredményeire csak úgy támaszkodik, mint a társadalom- és a nyelvtörténetre. Kötete rendkívül érdekes olvasmány, a történelem iránt érdeklődő szélesebb olvasórétegek igényeit messzeemenően figyelembevevő munka. Kiváló képanyag, hasznos táblázatok és grafikonok segítenek a jobb tájékozódásban. Jó ötlet volt, hogy a kötetben található városalaprajzok méretaránya, léptéke egyforma, módot nyújtva egybevetésekre, például a középkori Firenze, Buda és Novgorod kiterjedésének, szerkezetének összehasonlítására. (*Gondolat*)

(J)

A keresztes háborúk története

Walter Zöllner könyve

Bár a történelem korábbi eseménysorozatait közül csak kevés játszott olyan — Kautsky szavával — „összetett hamis” és „hazugul dicsőséges” szerepet, mint a XII. és XIII. század keresztes háborúit, *meglepetően kevés* könyv látott nyelvünkön napvilágot erről a korszakról. S különösen kevés a marxista szemléletű és igényű munka.

Több mint húsz éve jelent meg magyarul A. M. Zaborov egyik könyve az öt keresztes hadjáratról. Walter Zöllner eredetileg 1978-ban Berlinben megjelent, s nálunk most kiadott munkája tulajdonképpen csak *keveset* tesz hozzá ahhoz, ami Zaborov kötetéből már tudható.

Az elemzés szempontjai pediglen meglehetősen szűkösek; nem élnek igazán a marxista szemlélet lehetőségeivel. Például a feudális Európa irodalmát — amelynek a keresztes háborúk fontos ihletői voltak — nem annyira s

kor tudati lehetőségeibe ágyazva vizsgálja, hanem később kibontakozott perspektívák alapján. S nem egy magas fokú ismeretterjesztés igényével írott könyvbe valónak érezni az utólsó, a XII. fejezetet, amely — *A keresztes háborús gondolat még most is él* címmel — többek között arról számol be, hogy „különösen a hidegháború idején aknázta ki a keresztes háborús hagyományok legkülönfélébb hagyományait az imperialista politikusok, reakciós publicisták és történészek, főképpen azonban az NSZK, az Egyesült Államok és a Vatikán reakciós körei.”

Bár Walter Zöllner könyvében a publicisztikus hangvétel nemegyszer meg a sikerültnél mondható fejezetekbe is beszűrődik. *A keresztes háborúk története* azért sok ismerettel is szolgál, és felkeltheti az olvasók érdeklődését a téma, valamint a *Népszerű történelem* című sorozat iránt. (*Kossuth*)

A